

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

DECEMBER
1954

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

27e JAARGANG
N° 12

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

Excursie naar het Spoorwegmuseum

op Zaterdagmiddag 11 December a.s.

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht nodigt de leden met hun dames uit tot een bezoek aan het nieuw geopende **Spoorwegmuseum** in het voormalige Maliebaanstation te Utrecht op Zaterdagmiddag 11 December a.s.

In verband met de beperkte ruimte zal de rondleiding geschieden in drie groepen elk van maximaal dertig personen, welke aan het museum worden verwacht respectievelijk om 2 uur de eerste groep; om 2.30 uur de tweede groep en om 3 uur de derde groep.

Toegangskarten moeten van te voren worden gehaald aan het kantoor van de Nederlandse Handel Maatschappij, Janskerkhof 12, Utrecht à f 0.25 per persoon. Op de kaarten is de toegangstijd (en dus de groep) vermeld.

Mocht het aantal belangstellenden groter blijken te zijn dan negentig, dan zal in het voorjaar van 1955 de excursie worden herhaald.

Namens het bestuur:

Ir J. D. M. BARDET, *voorzitter.*

Mr N. B. TEN BOKKEL HUININK, *secretaris.*

IN DE BOCHT VAN DE MALIESINGEL

De vestiging van het Spoorwegmuseum in het voormalig Maliebaanstation te Utrecht heeft velen deugd gedaan.

Niet alleen omdat bedoeld museum terugkeerde in Utrecht, dat immers de spoorwegstad van Nederland is, maar ook omdat daardoor het voortbestaan van het stationsgebouw aan de Maliebaan gewaarborgd schijnt. Want het staat vast, dat vele stadgenoten een heimelijke liefde koesteren voor dit gebouw en voor deze hoek van Utrecht.

Men durft daar zo gauw geen uiting aan te geven, want..... nu ja, alles wat in die bocht van de Maliesingel aan gebouwen van enig belang aanwezig is, dateert uit de vorige eeuw en de negentiende eeuw staat in een kwade reuk bij minnaars van bouwkunst en historie. Er zijn, inzonderheid te Utrecht, honderd jaar geleden zoveel misslagen gedaan, dat het welhaast onfatsoenlijk is om voor dat tijdperk een goed woord over te hebben.

Toch wagen we het er op om dat goede woord te spreken. Alle schending van historisch stadsschoon, in de vorige eeuw te Utrecht bedreven, kan niet ongedaan maken wat er desondanks aan prijswaardigs werd verricht.

Het is waar: de ontmanteling van Utrecht nam veel karakteristieks weg. Daar staat tegenover, dat door het openleggen van de stad een prachtige kans kwam om ruimte te scheppen langs de singels. Utrecht heeft deze kans gegrepen.

Daargelaten dat men aan de binnenzijde der singelgrachten nuttig werk kon doen is — nog altijd in die gesmade negentiende eeuw — aan de buitenkant soms een gelukkige bebouwing ontstaan. En ongetwijfeld spant het singelgedeelte tussen Herenbrug en Maliebrug de kroon.

Er zijn hier enkele gunstige factoren. Vooreerst de onderbreking van de Maliesingel, ontstaan door het begin van de Maliebaan, die hier voor de nodige ruimte zorgt. Ten tweede de plantsoenanleg van het voormalige bolwerk Lepelenburg.

Wie nu bij de Maliebrug staat, of aan de andere zijde bij de Herenbrug, kan genieten van een mooi stadsgezicht, dat wonder boven wonder vrijwel onaangetast is gebleven.

Had men het bolwerk bebouwd, dan ware ongeveer een situatie ontstaan als ter hoogte van de Noorderbrug, waar het voormalige Begijnbolwerk is volgepropt met huizen en een schoolgebouw. Of anders het bolwerk Wolvenburg, waar naargeestige gevangensmuren een domper op de omgeving zetten. Of zelfs het Lucasbolwerk, waar de weliswaar rankere maar desondanks alle uitzicht benemende schouwburg roet in het eten gooit (nadat de overzijde al was bedorven door de verkaveling en bebouwing van de tuin van Tivoli).

Maar behalve dat deze hoek van de Maliesingel ruimte biedt, is

de bebouwing er nogal geslaagd. Staande op de Herenbrug, ziet men rechts achter het plantsoen het hoge huis Lepelenburg, terwijl terzijde van de Maliebrug het zo aardig op een heuveltje gelegen huis Lievendaal die kant goed afsluit. Het voordeel van de hoge ligging is, dat dit vooruitspringende gebouw toch de parkaanleg niet stoort, daar de glooiing naar het huis toe begroeid is.

Blijven we nog een moment op de Herenbrug, dan kunnen we links de rij grote huizen langs de Maliesingel zien, welke zich aan de overzijde van de Maliebaan voortzet. Een reeks van lage of kleine woningen zou het straatbeeld aanmerkelijk geschaad hebben.

Natuurlijk kan men bedenkingen hebben tegen de huizen die hier staan, van de burgemeesterswoning af tot aan het Maliehuis toe. Maar toch doen zij het in hun negentiende eeuws gepleisterd gewaad niet slecht. Zij geven een goed cachet aan de zaak. Het Maliehuis met zijn pilaren en het leuke tegeltableau, de huizen Rozenhof en Rustenburch, die nog hun stoepje met paaltjes hebben behouden, maken een deftige indruk.

De Herenbrug zelf, met haar lage overspanning de wallekanten verbindend, misstaat in deze omgeving allerminst. Aan de andere zijde is er de Maliebrug, welke door haar primitieve vormen een sfeer van gemoedelijkheid schept.

Werkelijk, dit hoekje van Oud-Utrecht is de aandacht waard! In elk jaargetijde gaat er een zekere bekoring van uit. Ofschoon het verkeer hier zeer is toegenomen, vormt het geen beletsel. Wie op deze plek Utrecht beziet, krijgt de indruk alsof hij een gavure, zoals Van Liefland ze honderd jaar geleden maakte, voor zich heeft!

Geen enkel gebouw, geen één bezienswaardigheid kan men hier bewonderen. En toch is deze bocht van de Maliesingel veel waard. Men mag slechts hopen, dat mogelijke doorbraken van west naar oost in de toekomst geen vernietiging van dit plekje met zich brengen. Wanneer een doorbraak Lange Smeestraat—Korte Smeestraat—Zuilenstraat—Schalkwijkstraat tot stand zou komen en als gevolg daarvan een brede Maliebrug en een verkeersplein bij de ingang van de Maliebaan, gaat hier veel verloren.

Dan het Maliebaanstation zelf. Het ligt daar aan een vergeten pleintje; men ziet het alleen van de Maliebrug af of bij het passeren van de Joan van Oldenbarneveltlaan. Het gebouw dateert uit 1874 en draagt daar de sporen van. Niettemin juichten wij het toe dat het is blijven staan. Men zal tijdens de hierboven aangekondigde excursie kunnen constateren, dat de restauratie er veel goed aan heeft gedaan.

Hoe weinig architectonische waarde dit stationsgebouw ook wordt toegekend en hoe graag men elders dergelijke stations ziet verdwijnen, in Utrecht kunnen we dit specimen van stationsbouw best gebruiken, temeer waar het zelf aan een spoorwegmuseum onderdak verschaft!

Groots moge het niet zijn, geheel zonder verdiensten is het niet; het representeert een zekere stijl en, belangrijker, het vertegenwoordigt een stukje stadshistorie. Terwijl het geheel past in de zo juist beschreven bocht van de Maliesingel.

Wie er misschien te vaak achteloos voorbijging, moet deze mooie hoek van Utrecht tussen Maliebrug en Herenbrug, eens rustig bekijken, ook al om het fraaie uitzicht dat men er heeft op de Domtoren, die zich hier eveneens van een goede kant laat zien, benevens op de kerken van Sint Catharijne en Leeuwenberch. de J.

DE MALIEBAAN IN GEVAAR?

In het dagblad Trouw van 23 November j.l. lezen wij, dat er in verband met bestaande verkeersmoeilijkheden maatregelen worden overwogen welke — zo schrijft het blad — mochten zo onverhoopt worden uitgevoerd, het karakter van de utrechtse Maliebaan in ernstige mate aantasten.

Het zou namelijk de bedoeling zijn aan weerszijden de buitenste rij bomen te kappen, teneinde ruimte te krijgen voor de aanleg van twee geasfalteerde rijwegen.

Hoewel er nog hoop is dat het gemeentebestuur niet bereid zal blijken te zijn aan een beraamde aanslag op Utrechts meest karakteristieke rijbaan mede te werken — gaat Trouw voort — lijkt het ons nuttig reeds thans voor deze zaak de aandacht te vragen van allen die op het ongeschonden behoud van de Maliebaan prijs stellen.

Over hetgeen in vroeger jaren aan het karakter van Utrecht, mede terwille van „het verkeer” bedorven is, behoeven wij thans niet uit te weiden. Ook zou het vrij zinloos zijn, zich, uit liefde tot het vertrouwde stadsbeeld, te verzetten tegen elke wijziging die door het met de dag toenemend verkeer onafwijsbaar blijken te zijn.

Wat dit laatste betreft heeft nog zeer onlangs, op de verkeersdag van de K.N.A.C. burgemeester De Ranitz behartigenswaardige woorden gesproken.

Wanneer de burgemeester dan tevens nadrukkelijk verzekert dat Utrecht er niet aan denkt zijn grachten aan het verkeer op te offeren dan schijnen we er wel gerust op te kunnen zijn dat ons hier een „plan-Kaasjager” bespaard zal worden.

De aankondiging in dezelfde rede dat het verkeer straks in hoofdzaak over de singels zal moeten worden geleid, kon er echter wel eens mede op wijzen dat hier de Maliebaan in een nog ernstiger gevarenszone is komen te liggen dan in de hoofdstad de befaamde grachten.

Ernstiger, omdat het droogleggen van een amsterdamse gracht aanstonds weerstanden oproept bij vrijwel ieder die voor het karak-

teristieke van dat stukje steden-schoon oog heeft, terwijl de bedreiging van het aanzien van de Maliebaan, veel makkelijker als slechts „een kwestie van een paar bomen minder” aanvaardbaar lijkt te kunnen worden gemaakt.

Ernstiger ook, wijl Utrecht zich nog minder dan Amsterdam veroorloven kan iets van hetgeen het karakter van de stad bepaalt, prijs te geven, wil er althans iets méér dan grachten en kerkgebouwen overblijven.

De vorstelijke Maliebaan is een speciaal aspect van het utrechtse stadskarakter. Niet alleen omdat zij zo lang en zo breed is, maar ook omdat zij er breed-uit ligt, gelijk zij er ligt: met die drie trotse bomenrij aan weerszijden.

Het zijn die drie bomenrijen (juist méér dan waarmede men nuchterweg voor weg-scheiding zou kunnen volstaan) welke de Maliebaan uniek maken in Nederland.

Het zijn die bomenrijen (grootser en royaler van aanblik dan langs welke steedse verkeersweg) welke de voorbijganger verrast op doet kijken. In het voorjaar als de linden met pril groen zijn getooid, 's zomers als de rijbanen door een onwezenlijke corridor van groen zijn overkoepeld; in het najaar als de bloesem een feestelijke geur verspreidt; 's winters wanneer sneeuw de bomen op onnavolgbare wijze siert.

Een rijtje bomen aan weerskanten minder zou de schoonheid van dit alles niet slechts met een derde verminderen. De Maliebaan zou de Maliebaan niet meer zijn.

VELDNAMEN 1)

Onder het begrip veldnamen verstaat men de namen van percelen bouw-, tuin- en grasland, van woeste gronden en moerassen, van hoogten en laagten in het landschap, kortom van alle stukken land buiten de bebouwde kom van dorpen en steden die een naam dragen. Het woord *veld* heeft hierin dus de ruime betekenis van: al datgene dat buiten steden en dorpen ligt (vgl. veldwachter, een leger te velde, enz.)

Hoe groot hun aantal zelfs in een klein land als het onze is, is moeilijk te schatten. Dr M. Schönfeld, die een monografie schreef over *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam, 1949; 2e druk: 1950), is met zijn schatting van een miljoen misschien nog wel aan de lage kant. Alleen al voor het eiland Wieringen schat dr J. C. Daan het aantal op 4 á 5000.

De veldnamen zijn natuurlijk oeroud, maar diegene die ons

¹⁾ Korte samenvatting van een voordracht, gehouden voor de jaarvergadering van „Oud-Utrecht” op 26 Maart 1954.

bekend zijn, zijn vrij nieuw; het overgrote deel dateert namelijk uit de 11de tot de 16de eeuw. Alleen in oudere plaatsen zijn een aantal oudere veldnamen bewaard gebleven. Ze komen overal voor waar oudtijds sprake is geweest van bewoning en ontginning; alleen in de omstreeks 1600 ontgonnen groninger veenkoloniën, die tevoren vrijwel onbewoond waren, ontbreken ze. Ook in de nieuwe Zuiderzeepolders zijn tot dusver nog geen veldnamen ontstaan.

Dr Schönfeld heeft de veldnamen ingedeeld in veertien groepen, waarbij hij o.a. als kenmerk genomen heeft de bodemgesteldheid, de begroeiing, het gebruik dat van de bodem wordt gemaakt, de grootte, de vorm, de ligging, de dieren die er huisden of die men er liet grazen, enz. Van al deze groepen levert ook de provincie Utrecht een aantal voorbeelden, als de Hoge Woerd (Vleuten), het Broek (= moeras) (Leersum, Zeist, enz.) 't Hemeltje (Benschop), de Bloemkampjes (Bunschoten), de Bunt (naar het Buntgras) (Soest), de Hogeboonskamp (Maarseveen), de Vlasakkers (Amersfoort), de Baggerwei (Maarn), de Meeuwenkamp (Bunschoten), de Pinkenweide (Zeist), de Varkenskamp (Bunschoten), de Ossenwaarden (Cothen), de Geer, (de utrechtse stadsweide in 1407), de Kromhals (Bunschoten), het Over-, Neer- en Middelblok (Eemnes, 1607), het Klaphek (Vreeswijk), enz. Meermalen ook vindt men in straatnamen oude veldnamen terug, als in de Neude (= groef, spleet), de Kamp, de Donkere gaard (alle te Utrecht) en de Breul (= laag, drassig) (een wijk van Amersfoort).

De studie van de veldnamen is voor verscheidene andere wetenschappen (taalkunde, geschiedenis, sociologie) van betekenis. Zo komt het feit dat de veldnamen in het west-utrechtse veengebied zozeer onder hollandse invloed staan, overeen met het feit dat de ontginning van dit gebied in de 13de eeuw een grote vlucht heeft genomen. De veldnaam 't Slot te Bunschoten kan er op wijzen, dat daar het slot Ter Ee heeft gestaan ²⁾.

P. J. MEERTENS.

²⁾ Het Naamkundebureau der Kon. Nederl. Akademie van Wetenschappen (Nieuwe Hoogstraat 17, Amsterdam-C.) zal graag opgave ontvangen van belangstellenden, die bereid zijn de vragenlijsten in te vullen.

DE GRENS GOOI-STICHT VAN 1535

Het zal misschien enkele lezers van onze bijdragen over „Hofstede van Elten” en „Soeststapel” opgevallen zijn, dat vele kaarten van het Sticht, bijvoorbeeld die van Hornhovius (1599), van Berckenrode (1628), F. de Wit ($\pm$ 1685) en Güssefeld (1787) en ook de kaart van Sinck van 1619 van de grenzen van het Gooi (Rijksarchief), en enkele bladen in Historische Atlassen, zoals die van Prof. Mees, een grens Gooi-Sticht geven die wat Eemnes betreft met de tegenwoordige grens samenvalt, maar voor het zuid-

lijker gedeelte met de veronderstelde oude grens van $\pm$ 1100; althans voor zover deze ten tijde van de Sententie van den Secreten Raad van Mechelen van 15 October 1535, waarop het bedoelde kaartbeeld gegrond is, nog te reconstrueren was. Daar de Hofstede van Elten toen onvindbaar was heeft men toen de grenshoek bij Warnaers Hofstede (Drakenstein-Lage Vuurse) geplaatst. In prof. Enklaars Geschiedenis van Gooiland (deel I pag. 109) vindt men een omschrijving van deze grens; ook in Van de Waters Placaatboek dl I blz 109 e.v.. Het merkwaardige is dat deze grens, wat het Baarnsche gedeelte betreft, reeds in 1538 herroepen is en voor het overige bij de sententie van 1541, welke door Van de Water geheel ten onrechte is betiteld als dienende tot *Interpretatie en Confirmatie* van de voorsz. Sententie van 1535", en welke de tegenwoordige, in 1351 en 1356 vastgestelde grens weer herstelde.

Hoe komt het nu dat deze zo kortstondige, grens van 1535 eeuwenlang het kaartbeeld bleef beheersen? Wij kunnen hier slechts naar gissen.

Waarschijnlijk gaan al deze kaarten op Hornhovius terug en zal deze, net als Van de Water, maar véél minder excusabel, de zeer onduidelijke grensomschrijving van 1541 voor identiek gehouden hebben met de zeer duidelijke van 1535, en de laatste dus maar in beeld gebracht hebben, zodoende ongeveer 1130 ha. te veel bij het Gooi rekenende.

Het is haast onbegrijpelijk dat eeuwenlang de gebruikers van deze kaarten dit niet duidelijk beseft hebben. In verband hiermede geeft een rapport betreffende deze grens, van 1619 (Arch. Staten van Utrecht Inv. No. 304-85) aanleiding tot twee opmerkingen. 1e. Het blijkt wel dat men toen begreep dat de grens van 1535 in 1541 herroepen was, maar toch niet een geheel duidelijk beeld van deze grenzen voor ogen had, want men schrijft daar over de „nyeuwe (1541) raye ofte gruppel commende van Warnaerts hofstede tot aenden uuytersten boom aen de suytsyde van Goyerbosch" zodoende de grenzen van 1535 en 1541 weer dooréén halende!

2e. Het is historisch niet onbelangrijk dat het mogelijk is dat de kaart van Hornhovius een rol gespeeld heeft in de in dit Rapport genoemde grenstwisten van de jaren 1617 e.v. (men zie ook Heeringa: Inv. Arch. Kap. t. Dom No. 3681). Deze twisten gingen gepaard met omvangrijke roof van turf en schapen (voor schepen leze men bij Heeringa schapen!) door de Gooyers, waartegen weer met zéér zware straffen gedreigd werd. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de Gooyers op grond van de kaart van Hornhovius meenden in hun recht te zijn, want reeds in 1525, toen het kaartgebruik nog veel minder ingeburgerd kon zijn geweest, vertelt Pieter Aalmanz dat de Stichtschen bij de Leeuwenpaal met een kaart werkten bij grensonderzoek; toen nog een eigenhandige copie
M. RAVEN.

DANK VOOR HULP

In het Octobernummer van Oud-Utrecht vroegen wij om toezending van oude nummers van het Maandblad, daar er verschillende leden der vereniging zijn, die incomplete jaargangen willen aanvullen, terwijl ook van buitenaf meermalen aanvragen binnenkomen.

Wij willen allen hartelijk danken, die op ons verzoek reageerden. Diverse aanvragers konden daardoor geholpen worden. Men heeft ons zelfs complete jaargangen afgestaan.

Intussen blijft het verzoek onverminderd gelden. Wie nog oude nummers in zijn bezit heeft en er van afziet om ze blijvend te bewaren, doet er anderen een genoegen mee, wanneer hij ze aan de vereniging afstaat. Dit geldt vooral van de nummers Januari, Februari en Maart 1954, die wij in het geheel niet meer bezitten.

KLEINE MEDEDELINGEN

Gevonden gevelsteen. De heer J. R. Witte te Utrecht wijst ons er op, dat tijdens de verbouwing van het winkelhuis Steenweg 61 aldaar aan de dag is gekomen een hardstenen plaat. Deze bevond zich in het midden van de gevel, boven de étalage en op de vensterbankhoogte van de tweede verdieping. De steen was aldus gemerkt:

†
I.H.S.
B.C.S.A.
1794

De heer Witte veronderstelt, dat de aanwezigheid der letters I.H.S. (In Hoc Signo) met kruis duiden op een openlijke rooms-katholieke of oud-katholieke geloofsbelijdenis. Is er misschien iemand, die aanwijzingen denkt te kunnen geven?

Oude muur gered. De raad van Montfoort heeft een eerder genomen besluit inzake verkoop van een perceel grond buiten de Willeskopperpoort ingetrokken. Als gevolg van dit besluit zou een gedeelte van de oude stadsmuur met ondergang

bedreigd zijn. Dit is nu voorkomen. In plaats daarvan aanvaardde de raad een besluit om met Monumentenzorg te onderhandelen over mogelijke restauratie van de stadsmuur.

St Agathakapel te Amersfoort. Wie wel eens door oud-Amersfoort wandelt, kent daar ongetwijfeld de voormalige Sint Agathakapel op het Zand. Er is een stichting gevormd, welke deze kapel — die heden tot verkooplokaal dient — wil restaureren. Het r.k. kerkbestuur Sint Franciscus Xaverius vroeg aan de gemeenteraad van Amersfoort een voorschot van f 4000.— te leen opdat met de restauratie kon worden begonnen. Hoewel de burgemeester het zei toe te juichen, dat de kapel werd gerestaureerd, adviseerde hij nochtans de raad dit voorschot niet toe te staan. De raad gaf hieraan gehoor maar besloot voorts om een aanvullende subsidie te verlenen wanneer de stichting eerst zelf gelden heeft ingezameld en aan het kerkbestuur ter hand gesteld.

